
Száz Pál

LETŰNT LIBEŇ

RÉSZLET

C. / Kis keleti zsidó apokalipszis

Feljegyzés az arabeszkés füzetből

Van Libeňben valami, ami egyszerre nagyon zsidós és egyszerre nagyon közép-európai. Kundera írta valahol az *Európa elrablásában*, hogy mintha a zsidó sorsban tükröződne a közép-európai identitás, és viszont, mondja Sophie.

De ez túl általános, vetem közbe, itt Libeňről van szó. A menekülő zsidók megtelepedése, amely a gettót életre hívta az elszórt uradalmi birtokok mellett, a századfordulós proletár előváros a gyárak munkásnegyedeivel, az a *libezná* periferia, amelyben Vladimír Boudník, Bohumil Hrabal és Egon Bondy éjszakái teltek... mind ráírható a paradicsomból való kiűzetés ősmítoszára, az apokalipszist követő új kezdetre, hazaalapításra. Erre íródik rá Noé és a föld benépesítésének mítosza a vízözön után éppúgy, mint Libeň mondani megalapítása Libuše által. A tavaszi árvíz visszahúzódásával az özönvíz vonul vissza a Moldva medrébe, az esztendőnkénti apokalipszis jelzi az új kort. Gondolkodtatok azon, hogy a Na Korábě neve honnét származik? Nem is Noé bárkája volt ez, hanem maga az Ararát a Fekete Sziklával együtt. Libeňben minden nagy világtörténet kicsiben ismétlődik meg. Jeremiás akkor mondja sirámain, amikor a nép Jeruzsálem pusztulását bámulja, ahogy a libeňiek az *asanace* és a *demolice* spektakulumát nézik: a Primátorská és a Zenklova sarkának detonálását vagy a Na Hrázi és a Na Žertvách közötti épületek ledózerolását, ahogy a munkagépek bontják, vagy ahogy a gettó romjainak töredékével beszórják a zsidó temetőt, vagy ahogy a vasútvonalat felszámolják. Az égő város füstje vagy a romok felszálló pora?

A történelem állandó újakezdődése, az állandó apokalipszis és szétszóratás és az új kor alapítása, hát nem ez a zsidó történelem, és nem ez Közép-Európa történelme? A zsidók gölesze és a kis keleti emigráns sorsa nem ugyanolyan – legyen szó akár szó szerinti (Párizs), akár belső emigrációról (Libeň). Változott-e valami a *Mamutvadászok* kora, Noé fiainak ideje óta?

Sétálj le a Moldva partjára, és meglátod, semmi új a nap alatt. Ahol egykor a gyárak álltak, a gettó szomszédságában ma irodaházak vannak. A Vojenová és a Voctářová utcák között volt a Ludwig Jellinek gyára, mind között az egyik legfontosabb. A Libenia bőrszínező volt, vagyis a hagyományos helyi zsidó mesterségeket folytatta iparosítva. A vegyi részlegén cipőkrémek is készültek. 2005-ben bontották le. A gettó déli szélén, a Voctářová és a Vojenová utcák között állt a Perutz testvérek gépi fonó-, szövő- és festőüzeme, amely 1875-ös alapítása óta az egyik legnagyobb helyi vállalkozás volt. Ma helyükön a Metrostav irodaháza és a Subterra irodaháza terpeszkedik a Palmovka Open Park 1 területén. Annak a metróépítéssel foglalkozó cégnek az épülete, amely a prágai metró megépítéséért volt felelős, beleértve a Palmovkát is, amely miatt a Na Hrázit és a szomszédos utcákat is le kellett bontani. 1990-ben privatizálták, 2008-tól pedig Metrostav Development név alatt mindenféle fejlesztési projektekkel *developálnak*, ez Közép- és Délkelet-Európa második legnagyobb építkezési vállalkozása. Az 1992-ben privatizált Subterra cég 2004 óta tartozik a Metrostav csoportosulásba. Irodaháza lenéz az U Horkých sörszanatóriumra és a szomszédos épületre, a gettó utolsó tanúira. Kissé délebbre, a Voctářován a Palmovka Open Park 4-ben ott látható máig egy gyárkémény, elárvulva: az utolsó maradványa a 2010–2012-ben lebontott kazánháznak, amely a Perutz gyárhoz tartozott. A testvérek 1862-ben Holešovicében alapított gyárukat később Libeňbe költöztették át. Az 1927-es tűzvész után a gyárat nem építették újjá teljesen, a szövőterem és a mintákat festő technológia megmaradt. Az egykori fonoda telkét eladták, és az 1920-as évek végén a Horák & Hlava részvénytársaság a textilkomplexum egy részében egy autószerelő műhelyt épített. Ennyi maradt a századfordulós gyárakból, ez az 57 méteres téglakémény. Nem tudták lebontani.

De folytathatnánk tovább a kikötőben épült luxuslakóparkkal vagy a Rohanský ostrov beépítésével. És Jeremiás sirámaival, teszi hozzá Sophie. A vég folytatódik a jövőben is, és száz év múlva talán lebontják az irodaházakat is, és felrobbantják a luxuslakóparkot, és akkor majd vajon akad-e egy gyöngéd apokalipszis, amely a pusztulást regéli el? Már abban, amit Libuše jövendölt egykor, már az alapítás gesztusában ott rejlik az apokalipszis. Látnomában a jövendő eltörölt múltjára emlékezik. Az apokalipszis ugyanis a jövő történelme, a történelem pedig a múlt apokalipszise. Ez a zsidós a kis keleten.

A zsidók olyanok, mint az olajbogyó, csak akkor adják ki magukból a legjobbat, *když jsou drceny...*

III. / Kivonják a forgalomból, vyřazeni

Itt voltak a sínek – mutatom Andrisnak. Szóval itt kanyarodott be a városba, és végigment ezen az utcán, na Žertvách, így hívták, aztán ott picit elkanyarodott, ott a libeňi alsó állomás, aztán ment tovább a folyóparton Karlínon át a Těšnov pályaudvarra, az Újváros felé, a Na Poříčí negyedbe. Lerombolták, pedig gyönyörű, neoklasszikus épület volt. Miért, miért, hát mert elvesztette a funkcióját, felelem Andris értetlenkedésére. Kivonták a forgalomból – a síneket felszedték, látod, itt sincs nyomuk. De amikor Hrabal itt lakott, még az utcát kettévágták a sínek, itt, ahol állunk, itt volt az átjáró. Lecsukódott a sorompó, átzakatolt a régi, kiszuperált lokomotív teleöklendezve mindent füsttel. Meg kellett várni visszafojtott lélegzettel, míg kitisztul a kép.

A hetvenes években megszüntették a vonalat a Těšnov pályaudvarral együtt, amelyet 1872-ben kezdtek építeni, hogy minek, ne kérdezd, ma csak egy kis park árválkodik ott a Wilsonova minden utat átívelő viaduktjának árnyékában. Így aztán a těšnovi vonalat komplett kivonták a forgalomból, 1972. július 1-én, 23.40-kor futott ki a pályaudvarról az utolsó gőzmozdony Lysé nad Labemen át éppen Nymburkba. Az árván maradt síneket már csak a nyolcvanas évek derekán számolták fel – Vysočanyban még látni a Rokytka fölötti egykori híd pillérjeit, mintha a rómaiak hagyták volna itt az ősidőkből. Karlín csücskében meg a dzsumbujban néhol még ma is megtalálni a monotonan ismétlődő beton talpfákat – de a sínpár már hiányzik. A Těšnovi pályaudvart 1985-ben robbantották fel (*demolice*) – az immár kezdetlegesen színes felvételen a robbanás után magát megadva roskad magába az épület. Porfelhő emelkedik fel komótos lomhasággal, amely lassan terjengeni kezd, majd mindent elborít, mintha száz mozdony gőzét egyesítené. Ha az ember visszafelé játssza le a felvételt, olyan, mintha az összetömörülő füst szilárd alakot, az épület alakját öltve büszkén ágaskodna fel. Persze, az apokalipszist nem lehet visszafelé olvasni. Vagy az lenne a Teremtés könyve?

Állítólag a Palmovka metrómegálló építése miatt volt szükség erre a fel-számolásra. Szóval azóta jár villamos a vonat helyén végig a Na Žertvách utcán. Egyébként már a húszas évektől kezdve fel-felröppentek a hírek arról, hogy a vonalat kivonják a forgalomból, *bude vyřazen* – úgyhogy a vonalba be sem vezették az áramot a vasútvonalak villamosításakor. Csak gőzmozdonyok járhattak itt. Így aztán kivonták szerelvényestül az egész vonalat. Österreichische Nordwestbahnnak nevezték annak idején, ÖNWB, a Těšnovi pályaudvarról futott ki, a Šaldova utca mellett ment, majd áthaladt

a karlíni kikötő később beszórt kanálisán egy vas gáthídon, majd a karlíni folyóparton folytatta útját az Invalidovna körül a Libeň-Alsó állomásra. Onnét aztán itt előttünk – mondom, itt volt a sorompó, az átkelő, ahogy nálunk mondják, *rampa* – s tovább a Na Žertvách utcán, majd a végén átsurrant a Turnov–Prága gyorsforgalmi út alatt, majd átrobogott a Kolčavka, azaz a Rokytka hídján, befutott a Prága-Vysočany állomásra, majd folytatta útját Lysé nad Labem felé. Meg Nymburk meg Kladno felé, többek közt. Merthogy Bohumil Hrabal arrafelé közlekedett.

Emlékszem egy ilyen jelenetre valamelyik Menzel-filmből – a vonatos lehetett. Mondja Andris. Igen, az *Ostré sledované vlaky*, azaz Szigorúan figyelt... *Szigorúan ellenőrzött vonatok*, vágja rá. Íúigen, egyszer csak mindent elborít a füst. De gyanítom, azt nem itt forgatták. Teszi hozzá. Nem, de asszem, Hrabal dolgozott egy kisvárosi állomáson, ő volt a *výpravčí* – hogy van ez magyarul? Forgalmista? Ír róla a *Házimurik*ban, utána kellene olvasni, elviszi a jegyesét arra az állomásra. Veszteglés az emlékek állomásán. Nem tudom, mikor lett ebből irodalmi motívum, talán a libeňi évek kezdetén, amikor hajnalonként Kladnóba járt az acélgárba dolgozni, meg haza Nymburkba, a családhoz. Akkoriban, amikor Vladimírrel kocsmáról kocsmára szaladogtak Libeňben. A *Házimurik*ban az exkollégina meglepetten ismeri fel azon a Nymburk melletti állomáson, ahová kivonatozik a narrátorral, a kissé megemberesedett Bohumilt, felsikkantva, á, maga az, akit le akartak lőni a németek? Vagy olvasta az exkollégina a *Szigorúan ellenőrzött vonatok*at netán?

De láss csodát, az alsó állomás épülete, ahonnét hajnalonként elindult a gyárba, még megvan. Menjünk arra. Itt volt a régi zsidó temető, mondom teátrálisan, ahogy átvágunk egy parknak a legjobb szándékkal sem nevezhető zöldövezeten – a szemét között injekciós tűt veszek észre. Azt is lebontották? – kérdezi Andris. Nem, azt beszórták. *Byl zasypán*. Bontástörmelékkel – csak néhány régi, faragott, héber betűs követ vittek el, a többi összetört a betontömböktől. De addigra már régen kivonták a forgalomból, már a századelőtől nem temetkeztek oda. Régi temető volt, azóta használták, hogy a zsidók megtelepedtek itt a XVI. században, miután Ferdinánd császár kitiltotta őket Prágából. Hrabal egyébként a temetőt is említi. A zsidók likvidálásáról is ír. És bár nem köti közvetlenül össze a kettőt, az ember mégis átlátja a funkcionalitás sztálini logikáját: minek egy temető, ahová már régen senki sem temetkezik, ahová már senki sem megy emlékezni, minek az ősök csontja, ha nincs utód, aki elmondaná a kaddist vagy az Él molé rachamimot, mert kivonták őket a forgalomból? Felszámolták? Likvidálták?

Nézzük hosszan az épületet. A kerítésen túlról, ahogy ott van hagyva árván ez a random k und k-ás szabványépület, melynek sárgája jól megkopott már, s amelybe már semmiféle sín nem fut, amely mellett csak a fölébe magasodó épület van, amely használaton kívül áll, teljesen romos, udvarán a város szemetesautói parkolnak. Arra tovább meg épül a jövő, tiszta kapitalista sztálinizmus, csóválja a fejét Andris, s tudom, hogy az újabb jövevényekre gondol, északabbra, a folyóparton álló, csillogó, luxuslakásokat rejtő hasábokra az egykori kikötő partján.

Ide már nem fut be vonat, innét már senki sem megy Nymburkba vagy Kladnóba, itt már nem várakozik az író, akinek már nincs is honnét idejőnie, mert azt is lebontották, ahonnét jöhetne. Mindent kivontak a forgalomból, kivéve az állomást. Tiszta nonszalansz, nesze neked, sztálinizmus, nesze nektek, developerek. Egy magában ögyelgő, funkcióját veszített műemlék, amelyet még körbe is kerítenek. Nyilván a drogosok miatt, von vállat Andris. A temetőből egyébként már elcsentek némi teret még jóval azelőtt, hogy beszórták volna, helyet csinálva a libeňi hídra futó útnak, mondom neki. Még az 1870-es években, amikor a vasútvonalat és a Libeň-Alsó pályaudvart megépítették. Képzeld csak el, lehet, hogy a peronon álldigálva zsidó tímárok, kovácsok, cipészek és boltosok évszázados csontjain várakoztak az utasok a vonatra, ahogy azok odalenn a Messiásra. S köztük feltűnik Bohuš korai *plešinkájával*. Kopasz fejével, mondom Andrisnak, látva értetlenkedését.

Hátraarcot kell csinálnunk, innét nincs hova tovább, az épület előtti udvart az egykori irodaház sajátította ki, parkoló szemetesautók körben. Vissza kell mennünk arra, amerről jöttünk. Elindulunk a Na Žertvách hosszában, elhagyjuk a metrófeljárókat, a Merkur kocsmába megyünk, rituális okokból – Hrabal is járt itt, s írt is róla, s lám, még ma is létezik. A berendezés persze itt is kicserélődött azóta. Arra a remek leírásra gondolok a *Házimurik* 11. fejezetéből, amikor a libeňi állomásról indul útra Pipsi, az elbeszélő szerelmével, Bohumillal, s a túlsúfolt vonat végéjébe szorulnak a csurig zsúfolt szerelvényen, s míg a mocskos végében raboskodnak, amelynek lyukán a talpfák kacsintgatnak, kifutnak az állomásról, aztán az átkelő sorompóval, a kocsmá, talán a Merkur vagy a Na Růžku, a Kotlaska dombja, még egy átkelő, s mindent füsttel borít el a gép... „azon az undorító klozeton, a kis végén, míg ott voltunk, a gyóntatófülkéhez hasonlított, és amikor liozoltól bűzölögve átfurakodtunk a folyosón álló utasok között, azok undorodva húzódtak el tőlünk, de én igazán sajnáltam, hogy nem lehettem ott a doktorral

sokkal, de sokkal tovább, és még azután is...” – írja a narrátorka a legcukibb lányregény legromantikusabb fejezetének végén.

Aztán eszembe jut a füstös levegőre neheztelő narrátornő a *Vita Nuova*-ból, pontosabban ott már narrátorné, mert a „doktor”-ból is ugye „műj muz” lesz. És persze a legfélejtethetlenebb füstjelenet, amit ész nélkül magyarázok Andrisnak, a *Gyöngéd barbárok*ban van. Egy pontján a narrátor („Hrabal”) Egon Bondyval együtt egy résen át lesik Vladimír Boudník veszekedését friss feleségével, Teklával. Aztán jön az a pillantás a túloldalra, a síneken túli utcasor egy ablakára, amely mögött egy szétvetett lábú nő pózol a festőnek. Hogy mindent elnyeljen a füst. A pillantások, a tekintetek, a lesések micso-da finom dramaturgiája – ömlengek Andrisnak. Aztán rendelünk.

„Élet s ezüst, miként a füst / szélvészkor, elenyészik, / el kell menned, nincs mit tenned...” – keresem a lezáró sort, ha már egyszer szembe jutott az idézet, vagy találkoztam vele, de hiányos marad. Mint egy betűhiányos szó. Nem ezt kerestem, de ezt dobta a gép. A gép, bólogatok, ismétléssel nyomatékosítva szavaim, Andris sandán figyel, mondjuk, sejti, hogy kiszámíthatatlanul működik az elmém. Kifújom a füstöt, látod, épp ez az, a gép meg a füst. Nemtom, melyik versből van ez, csak annyi rémlik, hogy valami barokk. Valami tipikus elmúlás-metaphora. Borbély Szilárd is használja, úgy emlékszem. A múltkor Andriszal beszélgettünk már sokat, igaz, a *Nincstele-nekről*, nem a versekről. Andris véleménye pláne érdekelt, mert nem irodalmár, hanem szociológus, néprajzos, és e regényt illetően ez egyáltalán nem mellékes. Honnét bukkant fel ez az idézet?

A füst meg a gép, ismétlem katatonon, vagyis a gép füstje. A hrabali vonat füstje mint elmúlás-metaphora, érted? Nem érti. Hogy egy ilyen lestrapált, forgalomból kivont barokk toposz képes ennyire megújulni funkciójában csakúgy, mint jelentésében, sosem gondoltam volna. Hogy abból, hogy ó, az élet úgy oszlik el, akár a füst, a levegő átmeneti tisztátalansága csupán az események nyoma, az emlékek foszló képe, és hopp, mire észbe kapsz, vagy már a sírba, és jaj, lesz majd nemulass – innéttől parttalanul sorjáznak persze a barokk pokol kínterhes, jajhangos, pokolbéli szorongattatásai. Oké, és? Hol van ebben Hrabal? – térít vissza tárgyamhoz A. Kortyolok a sörből. Beszívom a füstöt. Passz.

Egyszer csak berobog a pokoli masina, beleront a narratívába, pont a cselekmény kicsúcsosodásába érkezik, a kukkolás közepébe, teleokádja az egész fiktív világot tömény füsttel, hogy minden, ami eladdig világos volt, elsötétüljön, hogy a narratív figyelem – sőt, figyelés! – tárgya egyszer csak elhomályosuljon, minden visszasüllyedjen az óskáoszba, hogy aztán időn

kívüli időnek teltével letisztuljon újra. Addigra pedig nyoma sincs már annak, amelyet oly vizslatva narráltunk. A pillanat, mint szélvészkor a füst, elenyész.

Az emlék szertefoszlik. Az idő oldódik. Sehol rothadó hullák, lakmározó férgek, pokolbéli ördögök, csak a gép rideg, hétköznapi valósága. Semmi több: a modernitás kapitulál az örökkévalóság előtt. Kivonja a forgalomból.

Egy másik füstös filmjelenet is eszembe jutott. Szólal meg hirtelen Andris, majd kortyol. A *Saul fia*. Amikor mindent elborít a füst, az emberi égéstermék. Egyébként fennmaradt egy fénykép a fényképezőgéppel együtt elásva valahol a tábor területén, csak a felszabadulás után találták meg. Kézrel fogható bizonyíték, hogy igenis léteztek azok a gödrök. Amikor már nem bírták a táborok a túlterhelést. A kemencék nem bírták elnyelni. Visszatértek a gépek előtti technikához. Na, ez a modernitás kapitulációja.

Borbély írt erről egy verset. „Mért oly különös ez az este? Kérdezte Otto Moll Obreschar-führer...” – így kezdődik, a széderest tipikus kérdésével. És aztán a kemencék felé menetelő kislány a végén a *Chád gádja* kezdősorait mondja. Eszembe jut El Lissitzki illusztrációja a széderesti misztikus mondókához, tanláncmeséhez, néhány hete láttam a Centre Pompidouban.

A láncmese vége, az utolsó előtti láncszem az: a Halál halála rémlik fel. Addigra már mindent és mindenkit kivont a forgalomból, hát az Örökkévaló a kivonást vonja ki. Hisz, ha minden mulandó e világban, akkor mindenek halála után a halál hal meg, azaz, a mulandóság füstjének eloszlásával tisztul ki az örökkévalóság.

D. / Egy Egon Bondy-apokrif

Feljegyzés a piros füzetből

A világ mint automata. A világ automata. A világ az automata. A pénzbedobásra működő automaták már a XIX. század vége felé elterjedtek az európai nagyvárosokban, nálunk ugyan kis keleti késéssel indult az automata gyorsbüfék alkalmazása, ám az Első Köztársaság alatt már nem számított kuriózumnak az automata gyorsbüfé, a Vencel téren mindjárt több is nyílt, a leghíresebb a Korona volt, amely bécsi és német mintára készült a harmincas évek elején, és a magától értetődő államosítás után 1992-ig működött. Az automata gyorsbüfék a fogyasztás iparosítása, amelyet a kapitalista imperializmus fejlesztett ki, maximalizálva ezzel a szolgáltatások termelékenységét, de a globális kapitalizmusban éppúgy nagy jövője van az automatizálásnak,

amely manapság már tulajdonképpen robotizálás és virtualizálás. Ha a világ automata, akkor a gépesítés totalizálásáról beszélhetünk. Minden szervezetet csupán a rész-egész viszonyban megvalósuló funkciók működése és optimalizált termelői folyamatok tartanak fenn. A társadalom és a test pedig egyaránt szervezet. Automata világban automata emberek. Az ember mint automata. Az ember automata. Az ember az automata.

Az automata szakállas faszcinációja az irodalomnak, őse a Gólem legendája és a Pygmalion-mítosz, utóda a robot, amit Karel Čapek talált fel, s utána jönnek az androidok a filmvászonon. Ismerek egy kínai tanmesét, amely Lin Csi mesterhez kapcsolódik. A történetben Lin Csi mester a jövőről mesél, amikor is a kolostorban a napi feladatokat a robotok fogják ellátni, a barátok pedig minden idejüket a meditálásnak szentelhetik majd. A barátok azonban ennek ellenére nem haladnak jobban, nem tapasztalják meg az üresség állapotát sem gyakrabban, sem intenzívebben. Az egyik robot, aki a Nagy Csarnokot szokta takarítani, egy nap elkezd gyakorolni a meditációs technikákat, amelyeket ellesett, tanulmányozni kezdi a szútrákat és recitálni a mantrákat. Az összes barát közül ő világosodik meg a legkorábban, és miután elérte a nirvánát, működésen kívül helyezi magát. A működésképtelen gépet a Bódhiszattva szobra helyére helyezik, és Buddhaként tisztelik. Így szól a Lin Csi-apokrif.

Az automata E. T. A. Hoffmannál a felsőbb szépség megtestesítője. Hrabalnál a világ válik automatává, amely a menetrend, a munkaidő és a nyitvatartás rendjével automatizálja az idejét, tömegközlekedik, fejadagot fogyaszt, tervgazdálkodik, egyenruhát visel. Nem a régi robotvilág ez, hanem az ember automatizálása a társadalom által, az *Automat Svět* szereplője valamiképpen az automatizálásnak ellenálló anomáliák. Az automatizálódás helye a buszmegálló, a peron, a gyár, a hivatalok, a szervek, a mentők, a halottkémek, a kocsmárosné, a vendégek, a lakodalmas nép, szinonimája a gombnyomásos rendeléseknek, az automatizált fogyasztásnak. A kirakokban bémésködők azért bémésködnek, mert tudják, hogy anomália történt, hiba a szervezetben, azért a halottkém és a mentősök. A hrabali gyárakban verniszázásokat tartanak, Vladimír művészete a gépesített alkotás, műve az automatizált szépség megtestesülése.

Az ötvenes évek csehszlovák keményvonalas államszocializmusának rideg mechanizmusa volt ennek az elbeszélésnek a háttérben, amelyben a monotóniát megtörő emberi melódia a csaposnő, paní Vlastovková csapon nyugvó ujjainak dobolására korlátozódott. Közben a szervezetben sok anomália létezett, amelyek a rendszer részévé váltak, vagyis a szervezet beteg

volt. A nemzetbiztonságiak részeg vőlegényt csuknak le, menyasszonya egy idegennel hálja el véletlenszerűen a házasságot. A szervezet néha irracionálisan viselkedik, a téboly jeleit mutatva, az emberi és a művészi ebben a rendszerben újabb anomáliákat visz, és azon dolgozik, hogy végképp szétessen. Így aztán végül is minden ember a rendszer ellensége, a rendszeré, a Világ Automataé.

A szubverzió szelleme éltető és transzformatív erő, az áttelekésítés megnyilvánulása, amely az automatizmus ellenereje. Ezt az áttelekésítést igyekeztek gyakorolni a haszidok is, ezt szimbolizálja az edények összetörésének kabbalisztikus mítosza, amelyen az a felismerés alapul, hogy minden áttelekesült, s mindenben ott rejlik a Sekhina szikrája a szétszóratásban. *Perilčky na dně*. A felemelés, a *tikkun* olyan messianisztikus cselekedet, olyan életművészet, amelyet született tehetséggel csak az olyan szent bolondok képesek művelni, mint Vladimír, aki művész volt a legfelsőbb alkotóhoz hasonlóan.

Párizs itt van Prágában, Libeňben. És itt van egész Galícia is. Itt van Vladimír, a libeňi cadik, a belzi rebbe fia, Vladimír, *který stráží podstatu všech tragických a poetických a tedy krásných vražděných věcí*. Aztán ott van Bohumil, a nymburki maggid. Mondom, teljes, tiszta téboly!

IV. / Át(nem)építés, (ne)rekonstrukce

Esik a kérlelhetetlen őszi eső, ez stimmel. Itt állok, ahol az üvegfalnak kellene lennie, de nyoma sincs, helyette négyzet alakú, préselt falapok sora veszi körül az épület alsó szintjét – *voblepili kolem celou budovu*, dohog Adam félig magában.

Úgy állunk kívülről, az egykori Világ Automata, az Automat Svět előtt, mint az azonos című Hrabal-novellában, amelyet elsőként olvastam tőle, réges-rég. Annyi csupán a különbség, hogy a Svět automata büfé már régen nem üzemel, nincs meg az üvegfal sem, amelyet a kíváncsiskodók taperoltak, és amelyen át bebámultak a terembe. Amelyre belülről a *paní vyčepní*, a pultosnő a jutalmul kimért söröskorsók aljában összefolyó maradékot lötytyintette belülről, és amelyről a köpete (*plivanec*) lefolyt, amikor később, már végképp felpaprikázva a befelé kémlelőket igyekezett leköpní.

Vagyis az egész történetből csakis az eső stimmel, és a hely. Amikor elolvastam a *Világ Automata büfében* című novellát 2009 őszén, egyáltalán nem ragadott meg, sőt, még a címet sem értettem. Mi az, hogy automata világ? Automat Svět, olvastam 2017 őszén immár az eredeti verzióban, a prágai

őszi napok idején. Minek az automatája? Micsoda a világ? A címhez ugyan nem kerültem közelebb, ám csak ekkor ismertem fel, hogy a világirodalom egyik legizgalmasabb novellájával van dolgom.

A cím rejtélye csak ezután oldódott meg. A Palác Svět építtetőjéről kapta a nevét, Ladislav Světről. Maga Hrabal írja a *Gyöngéd barbárokban*: „Az Automat Světet azért kedveltük Vladimírral, mert Vlačková asszonynak mindig jó kedve, de még jobb söre volt. Amikor azonban az automata, a palota, az étterem és a filmszínház (*biograf*) történetéről értesültünk, járnunk kezdtünk minden rendezvényre (*program*). Ott, ahogy mondani szokás, a Zsidóknál (*V židech*) volt birtoka egy birtokosnak, akit Světnak (*Világ*) neveztek. Egyre csak töprengett, majd arra jutott, hogy egyáltalán nem véletlen, hogy Világnak hívják. Így aztán eladta mindenét, s még kölcsönt is felvett, és felépíttette a Világ Palotát (*palác Svět*). A mozi első bemutatóján az *Özönvíz* (*Potopa*) című amerikai nagyjátékfilmet játszották, de a Moldvának (*Vltavának*) hála, feljött a talajvíz, s miközben a vásznon zuhogott az eső, és Noé bárkáját az ár dobálta, a filmszínház szuterénjébe is beszivárgott a víz, a nézők térdig álltak benne, de a filmet be kellett fejezni. Így a Svět birtokosa egymillió koronát bukott a biográfon. Agyonlőtte magát. Most minden előadáson hallani lehet a szivattyúk járását. Az étterem fölött egy vaskos földgömb és a „SVĚT” (*VILÁG*) felirat.”

A feliratos földgömb máig látható. A Palota, a mai bevásárlóközpontok őse, a harmincas évek elején nyílt meg hatalmas étteremmel, büfével, filmszínházzal, luxuslakásokkal, s párja sem akadt Prágában. Hát még a már akkor is lepukkant Libeňben, ahol a látképéből kimondottan kilógott az első köztársaság vadiúj, funkcionista, bauhaus-os ikerhasábjá. A látképet ugyanis a klasszicizáló, Monarchia-beli, gangos egyenstílusban épült munkás-lakásnegyedek bérkaszárnái mellett az egymás hegyén-hátán tengődő, vidékies házak, a Palota mögötti gettó ormótlan épületei tarkították, lejjebb a folyóparton füstölő gyárkémények meredeztek. A Palotával szemben pedig a szolid Kastély látszott, körben pedig régi nemesi birtokok uralták a látképet. Olyanok, mint az a régi udvarház is volt, amelyet Svět úr lerombolt, hogy felépíthesse a Palotát. És amelyet megörökölt – a XIX. század elején ugyanis felmenője, Jan Svět volt Libeň első polgármestere. Magyarázza Adam. A náci okkupáció idején elvették a családtól a birtokot, és a prágai városi biztosítótársaság kapta meg – 1948 után persze államosították. *A pak nakonec ta privatizace, žejo.* (S végül a privatizáció, ugye.)

Hrabal néhai lakása a Na Hrázi utcában, az Örökkévalóság gátján, in-
nét mindössze pár percre volt, gyakran jártak az automata büfébe Vladimír

Boudníkkal, akkor is, amikor együtt laktak, s azután is, hogy Boudník Žižkovra költözött. Olvashatjuk a doktornál. Az említett novella szereplőjét is Boudník alakja inspirálta, ha nem lenne elég a grafika, a vernisszázs és a gyár említése, a *Gyöngéd barbárok* felől olvasva biztosra vehető mindez. Nem is csoda, hogy Věra Chytilová filmfeldolgozásában (*Perličky na dně*) a helyszín is azonos, az Automat Světben játszódik, és felbukkan a filmben Vlastovková is, a „paní výčepní”, ahogy Boudník is Hraballal együtt – aki, mondhatni, önmagát játssza afféle metacameo szerepben. Éppúgy, ahogy Vlastovková is a „paní výčepní”.

A magyar „csapos asszony” pontos fordítás, de mégsem hangzik valami természetesen. Már a cím is máshogy hangzik, a *Világ automata büfében* eredetiben: *Automat Svět*. Az is furcsa, hogy a francia *vernissáž* szó azonos marad a fordításban (*vernisszázs*), s nem lesz belőle „kiállítás”, a „přijede patologie” viszont sokkal keményebben hangzik a magyar fordításban: „érte jönnek a hullaszállítók” lesz. Persze, az olyan gyönyörű mondatok, mint: „A zase celá fabrika chraстила jak pimprlata”, lefordíthatatlanok, ergo, alapos szöfejtés után újra kell költeni, mint versfordítás esetén. És persze ott vannak a beszélt nyelvi fordulatok („To přeci musí bejt putna...”), hogy a (v)obecná čeština (a cseh köznyelv, Gemeinböhmisch, Tchèque commun) fordíthatatlanságának örökzöld problémájáról ne is beszéljünk.

Ezen túl meg persze a *szlovmagyanyelvem* ráhatása, hogy egyszerűen nem bírom elviselni, hogy a csapszékbe beállító ifjú, tépett munkás, aki nem elég, hogy *fěšáček*ből *csinossá* lesz, mindennek tetejében még *overallt* visel a *monterka* helyett a fordításban. Csehszlovák szerzőket külön kéne szlovmagyarrá fordítani!

Szóval ez ilyen kontextuális dolog, próbálom elmagyarázni Adamnak, miközben körüljárjuk az épületet. Nem igazán sikerül, visszatérünk a kiindulópontba, ahol az elbeszélésbeli üvegfalnak lennie kellett. Egy utolsó próbát teszek: amikor a novellában odabentről a sör maradékát a „paní výčepní” ablaküveg híján a bábéskodók képébe önti, és vállrándítva azt mondja, „Pražáci”, ez magyarul elveszti a jelentését. Prágaiak. Hiába pontos, kiszikkad belőle a lélek. Az a fordítás általános problémája, rántja meg a vállát Adam.

A Palotát hosszú évek romlása után, sebtében műemlékké nyilvánították, így ellenőrzés alatt folyik az átépítés (*rekonstrukce*). Szeptember elején lefejtették a homlokzatot, most csupasz és szürkésfehér, azután a munkások új csurgókat (ez is szlovmagy, egyébként: eresz) tettek fel, s most víz csörömpöl a csillogó esőcsatornáknak. Az automata büfének azonban lőt-

tek, azt szétverték odabenn, s már nem is lehet felújítani. Ugyanaz a hely, ugyanaz az épület, ugyanaz az eső, de seholy az üvegfal. Helyette itt ez a rusnya *dřevotříška*, préselt faborítás, mondja. Nos, a műfordítás átépítés: *re-konstrukce*.

Noha világos, hogy beszélő név, egyáltalán szabadna-e a Svět szót lefordítani, ha egyszer tulajdonnév meg helynév. Akkor is, ha beszélő név. Ha nem fordítjuk, odalesz a cím költőisége. A szerző nevét persze bezzeg senkinek nem jutna eszébe Istenkegyelt Kapart úrnak fordítani. A cím lábjegyzetelése talán nem lenne elegáns, költőiségéből óhatatlanul szikkadt preparátum lenne. Hm. Mindenesetre egy másik helynevet, a szembeni Kastélykának nevezett kastélyt Zámečeknek hagyja meg a fordítás, ez teljesen indokolatlan megoldás.

Csak otthon találok meg a kissé elévült újságcikkeket az átépítés (akkor még lebontás?) elleni civil tiltakozásról. Az egyik képen egy munkás áll a homlokzat felett, és légkalapáccsal bontja a zöld csempeborítás egykori fehér feliratát: RESTAURACE. Egy másik képen a bádogkerítésre akasztott transzparens felirata: „Konec Světa?” Lám, újabb gyöngéd apokalipszis. Ezt fordítsd le.